

ΒΙΚΥ ΤΣΕΛΕΠΙΔΟΥ

Αλεπού, αλεπού,
τι ώρα είναι;

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ

ΑΘΗΝΑ 2017

ΝΕΦΕΛΗ / ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Βίκυ Τσελεπίδου, *Αλεπού, αλεπού, τι ώρα είναι;*

Φωτογραφία εξωφύλλου: Βίκυ Τσελεπίδου
Σχεδιασμός βιβλίου: Περικλής Δουβίτσας
Διόρθωση-επιμέλεια: Βαρβάρα Καρζή

1η έκδοση, Μάρτιος 2017

ISBN: 978-960-504-171-7

Για την ελληνική έκδοση:

© Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ και Βίκυ Τσελεπίδου

Ασκληπιού 6, Αθήνα 106 80

τηλ.: 210 3639962 – fax: 210 3623093

e-mail: info@nnet.gr

<https://nefeli.fairead.net>

Στον Οδυσσέα
και στην Ελένη

Πλάι του στάθηκε, τα μάτια λάμποντας η Αθηνά, και μίλησε:
«Γιε του Λαέρτη, διογέννητε, πολύγλωμμε Οδυσσέα,
έτσι το βάζετε λοιπόν στα πόδια, έτσι θα πιάσετε
γλυκιά πατρίδα, πέφτοντας στα πολύκωπα καράβια,
καύχημα αφήνοντας στον Πρίαμο, στους Τρώες την ωραία Ελένη,
που για δική της χάρη τόσοι και τόσοι Αχαιοί
αφανίστηκαν στα ξένα, απ' την πατρίδα τους μακριά;
Εμπρός, κουνήσου, μη στέκεις άπραγος ανάμεσά τους,
εμπόδισέ τους, φιλοτιμώντας τον καθένα, μην τους αφήσεις,
στη θάλασσα να ρίξουν τ' αμφίκυρτα καράβια».

Ομήρου Ιλιάς, ραψωδία Α

Αλέξανδρος Λεοντόπουλος εξ Άκσεραϊ Καππαδοκίας, Τούρκος υπήκοος, χριστιανός ορθόδοξος το θρήσκευμα, μετέπειτα Έλλην υπήκοος του αυτού θρησκευματος, Πολυξένη Κατραντζή εκ Γκέλβερι Καππαδοκίας, Τουρκάλα υπήκοος, χριστιανή ορθόδοξη το θρήσκευμα, μετέπειτα Ελληνίδα υπήκοος του αυτού θρησκευματος, Μηνάς Χαϊτογλου εκ Κενατάλων Καππαδοκίας, Τούρκος υπήκοος, χριστιανός ορθόδοξος το θρήσκευμα, μετέπειτα Έλλην υπήκοος του αυτού θρησκευματος, Καλλιστένη Μυστακίδου εκ Σιβρίχισαρ Καππαδοκίας, Τουρκάλα υπήκοος, χριστιανή ορθόδοξη το θρήσκευμα, μετέπειτα Ελληνίδα υπήκοος του αυτού θρησκευματος, Θεολογία Γερζή-Καρασάββα εκ Τσελτέκ Καππαδοκίας, Τουρκάλα υπήκοος, χριστιανή ορθόδοξη το θρήσκευμα, μετέπειτα Ελληνίδα υπήκοος του αυτού θρησκευματος, Ευλαμπία Μουμτζόγλου εκ Χαλβάντερε Καππαδοκίας, Τουρκάλα υπήκοος, χριστιανή ορθόδοξη το θρήσκευμα, μετέπειτα Ελληνίδα υπήκοος του αυτού θρησκευματος, Θωμάς Μίλκογλου εκ Καισάρειας Καππαδοκίας, Τούρκος υπήκοος, χριστιανός ορθόδοξος το θρήσκευμα, μετέπειτα Έλλην υπήκοος του αυτού θρησκευματος, Κοσμάς Τσουτζόγλου εξ Αγιρνάς Καππαδοκίας, Τούρκος υπήκοος, χριστιανός ορθόδοξος το θρήσκευμα, μετέπειτα Έλλην υπήκοος του αυτού θρησκευματος, Συμεών Αποστολίδης εξ Ανδρονικίου Καππαδοκίας, Τούρκος υπήκοος, χριστιανός ορθόδοξος το θρήσκευμα, μετέπειτα Έλλην υπήκοος του αυτού θρησκευματος, Καλλιόπη Μουράτογλου εκ Βέξε Καππαδοκίας, Τουρκάλα υπήκοος, χριστιανή ορθό-

δοξη το θρήσκευμα, μετέπειτα Ελληνίδα υπήκοος του αυτού θρησκείματος, Ελευθέριος Ιωσηφίδης εκ Ζίλε Καππαδοκίας, Τούρκος υπήκοος, χριστιανός ορθόδοξος το θρήσκευμα, μετέπειτα Έλλην υπήκοος του αυτού θρησκείματος, Αβραάμ Ελβανίδης εκ Καράτζορεν Καππαδοκίας, Τούρκος υπήκοος, χριστιανός ορθόδοξος το θρήσκευμα, μετέπειτα Έλλην υπήκοος του αυτού θρησκείματος, Μαρίκα Κείσογλου εκ Κέργκεμε Καππαδοκίας, Τουρκάλα υπήκοος, χριστιανή ορθόδοξη το θρήσκευμα, μετέπειτα Ελληνίδα υπήκοος του αυτού θρησκείματος, Αννίκα Χαριτωνίδου εκ Κεσίου Καππαδοκίας, Τουρκάλα υπήκοος, χριστιανή ορθόδοξη το θρήσκευμα, μετέπειτα Ελληνίδα υπήκοος του αυτού θρησκείματος, Μαρία Δεβλέτογλου εκ Μουταλάσκης Καππαδοκίας, Τουρκάλα υπήκοος, χριστιανή ορθόδοξη το θρήσκευμα, μετέπειτα Ελληνίδα υπήκοος του αυτού θρησκείματος, Ευθαλία Αντωνιάδου εκ Νεάπολης Καππαδοκίας, Τουρκάλα υπήκοος, χριστιανή ορθόδοξη το θρήσκευμα, μετέπειτα Ελληνίδα υπήκοος του αυτού θρησκείματος, Βασιλική Παπάζογλου εξ Ανακού Καππαδοκίας, Τουρκάλα υπήκοος, χριστιανή ορθόδοξη το θρήσκευμα, μετέπειτα Ελληνίδα υπήκοος του αυτού θρησκείματος, Θεοδόσιος Μισήλογλου εξ Αραβισού Καππαδοκίας, Τούρκος υπήκοος, χριστιανός ορθόδοξος το θρήσκευμα, μετέπειτα Έλλην υπήκοος του αυτού θρησκείματος, Φεβρωνία Αναστασιάδη εκ Ταξιάρχη Καππαδοκίας, Τουρκάλα υπήκοος, χριστιανή ορθόδοξη το θρήσκευμα, μετέπειτα Ελληνίδα υπήκοος του αυτού θρησκείματος, Ευγένιος Λαζαρίδης

εκ Δίλας Καππαδοκίας, Τούρκος υπήκοος, χριστιανός ορθόδοξος το θρήσκευμα, μετέπειτα Έλλην υπήκοος του αυτού θρησκειύματος, Αναστασία Αντύπα εκ Μαλακοπής Καππαδοκίας, Τουρκάλα υπήκοος, χριστιανή ορθόδοξη το θρήσκευμα, μετέπειτα Ελληνίδα υπήκοος του αυτού θρησκειύματος, Ελισάβετ Ξηροστυλίδου εκ Σιλάτων Καππαδοκίας, Τουρκάλα υπήκοος, χριστιανή ορθόδοξη το θρήσκευμα, μετέπειτα Ελληνίδα υπήκοος του αυτού θρησκειύματος, Πηνελόπη Μπαλόγλου εκ Νίγδης Καππαδοκίας, Τουρκάλα υπήκοος, χριστιανή ορθόδοξη το θρήσκευμα, μετέπειτα Ελληνίδα υπήκοος του αυτού θρησκειύματος, Παρασκευάς Ιγνάτογλου εξ Ανταβάλ Καππαδοκίας, Τούρκος υπήκοος, χριστιανός ορθόδοξος το θρήσκευμα, μετέπειτα Έλλην υπήκοος του αυτού θρησκειύματος, Δανιήλ Σαββίδης εξ Αξού Καππαδοκίας, Τούρκος υπήκοος, χριστιανός ορθόδοξος το θρήσκευμα, μετέπειτα Έλλην υπήκοος του αυτού θρησκειύματος, Κατίνα Γεωργιάδου εξ Αραβανίου Καππαδοκίας, Τουρκάλα υπήκοος, χριστιανή ορθόδοξη το θρήσκευμα, μετέπειτα Ελληνίδα υπήκοος του αυτού θρησκειύματος, Θεολόγος Χατζηπαρασκευάς εξ Ένεχιλ Καππαδοκίας, Τούρκος υπήκοος, χριστιανός ορθόδοξος το θρήσκευμα, μετέπειτα Έλλην υπήκοος του αυτού θρησκειύματος, Αρτεμησία Θεοωρίδου εκ Ματάλων Καππαδοκίας, Τουρκάλα υπήκοος, χριστιανή ορθόδοξη το θρήσκευμα, μετέπειτα Ελληνίδα υπήκοος του αυτού θρησκειύματος, Ιορδάνης Γρηγόρογλου εκ Μιστίου Καππαδοκίας, Τούρκος υπήκοος, χριστιανός ορθόδοξος το θρήσκευμα, μετέπειτα Έλλην υπή-

κοος του αυτού θρησκειύματος, Αναστάσιος Προδρομίδης εκ Κίσκας Καππαδοκίας, Τούρκος υπήκοος, χριστιανός ορθόδοξος το θρήσκευμα, μετέπειτα Έλλην υπήκοος του αυτού θρησκειύματος, Ευδοξία Βαφειάδου εκ Σεμέντρας Καππαδοκίας, Τουρκάλα υπήκοος, χριστιανή ορθόδοξη το θρήσκευμα, μετέπειτα Ελληνίδα υπήκοος του αυτού θρησκειύματος, Ευστάθιος Χατζηευθυμιάδης εκ Προκοπίου Καππαδοκίας, Τούρκος υπήκοος, χριστιανός ορθόδοξος το θρήσκευμα, μετέπειτα Έλλην υπήκοος του αυτού θρησκειύματος, Μακρίνα Ραφτοπούλου εκ Τζαλέλας Καππαδοκίας, Τουρκάλα υπήκοος, χριστιανή ορθόδοξη το θρήσκευμα, μετέπειτα Ελληνίδα υπήκοος του αυτού θρησκειύματος, Αθανάσιος Κοσκερίδης εκ Φαράσων Καππαδοκίας, Τούρκος υπήκοος, χριστιανός ορθόδοξος το θρήσκευμα, μετέπειτα Έλλην υπήκοος του αυτού θρησκειύματος, κι άλλοι κι άλλοι...

ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥΣ

Η πρώτη κόρη της Αναστασίας πέθανε στις 28 Οκτωβρίου του 2012. Η δεύτερη στις 4 Μαρτίου του 2013. Ακολούθησαν οι δυο της γιοι.

Η πρώτη κόρη, η Σωτηρούλα, ήθελε να θαφτεί στη Δράμα, αυτή ήταν η επιθυμία της. Τελικά όμως τη θάψανε στη Θάσο, στον τόπο που έμενε, όχι στον τόπο που γεννήθηκε, όπως επιθυμούσε. Πέθανε πάνω στην αλλαγή της χειμερινής ώρας. Μια ώρα πίσω. Έτσι, πέθανε δύο φορές. Πέρασαν οι δείκτες πάνω από την ώρα του θανάτου της μια φορά κι ύστερα από εξήντα λεπτά ξαναπέρασαν.

Τρία χρόνια πρόσφυγες είχαν όταν γεννήθηκε η Σωτηρούλα. Κι άλλη φορά, πριν από τη Σωτηρούλα, είχε μεγαλώσει παιδί στα σπλάχνα της, εκείνο όμως πέθανε προτού σαραντίσει. Μεσ στις λάσπες, στα τσαντίρια, στα υγρά χάνια, μεσ στον τύφο, την ευλογία να ζούσε; Άλλα έζησαν.

Όταν ήρθε ο γαμπρός από το Ραχώνι για να ζητήσει τη Σωτηρούλα, η Αναστασία είπε να της δώσουνε για προίκα το ισόγειο. Στην άλλη κόρη έγραψαν τον πάνω όροφο και στα αγόρια από μισή την αυλή. Αλλιώς θα τα μοίραζε στην πατρίδα. Άλλα είχε να μοιράσει εκεί. Έτσι κι αλλιώς εκεί άλλον θα έπαιρνε, όχι τον Λουκά, άλλα παιδιά θα έκανε, άλλες οι μοίρες τους θα ήταν.

Η δεύτερη κόρη, η Πελαγία, είχε έναν μόνο γιο, ορφανό από κοιλιά. Σε τροχαίο τον έχασε τον άντρα

της. Τότε τροχάιο, τη δεκαετία του πενήντα. Με την κοιλιά τουρλωμένη τον έθαψε, κι η Σωτηρούλα, η μεγάλη, που ακόμη δεν είχε μετακομίσει ως παντρεμένη στη Θάσο, την πατρίδα του άντρα της, δεν είπε «Έλα ν' αλλάξουμε, αδερφή, έλα να μείνεις εσύ στο ισόγειο, να πάω εγώ στον πρώτο, να μη χρειάζεται απ' τη σκάλα που ανέβηκε γαμπρός ο μακαρίτης ν' ανεβαίνεις, απ' το πλατύσκαλο που τον περιμένεις στολισμένη νύφη να περνάς κάθε μέρα και να τον θυμάσαι», κι έτσι εκείνη, η μικρή, η Πελαγία, πολλές φορές τη μέρα αναγκαζόταν ν' ανεβοκατεβαίνει τη σκάλα αυτή και να καταριέται τη μαύρη μοίρα της, μέχρι που πια τα πόδια της δεν έπιαναν άλλο κι έπρεπε σε μπαστούνι πάνω να στηρίζεται, κούτσα κούτσα βαστώντας τη μισογκρεμισμένη κουπαστή ανέβαινε τα μωσαϊκά, γι' αυτό και, όταν η Σωτηρούλα πέθανε κι έμεινε το ισόγειο άδειο –γιατί στη Δράμα που γεννήθηκε θέλησε να περάσει τα στερνά της και με το πρόσχημα του καλού γιατρού ζήτησε να τη μεταφέρουν τελευταία στιγμή από το νησί στα πατρικά της–, πήγε η Πελαγία, Νοέμβρη μήνα, είχαν αρχίσει κιόλας οι δυνατοί άνεμοι, και στρώθηκε στο σπίτι της αλληνής, εξήντα χρόνια μετά την αρχική τους μοιρασιά, κι ας έγραφαν άλλα ονόματα τα χαρτιά, εκείνη πήρε το κλειδί μέσα απ' τα ξεραμένα βασιλικά και, προτού το γυρίσει στην κλειδαριά, από τη νέα της πόρτα μπροστά έδιωξε με το μπαστούνι τα ξερόφυλλα για να περάσει, κι έτσι σαν κυρία του σπιτιού μπαινόβγαινε για τέσσερις τουλάχιστον ακόμη μήνες από τον θάνατο της πρώτης, μέχρι που

για τελευταία φορά κι εκείνη πέρασε όρθια το κατώφλι του, ακουμπώντας με προσοχή το μπαστούνι της στην άκρη του σιδερένιου κρεβατιού, του ίδιου εκείνου νυφικού κρεβατιού της αδερφής της, που όλες τις χαρές του έρωτα αυτηνής της είχε δώσει, τόσες όσες εκείνη, η Πελαγία, απ' την ταφή του άντρα της και μετά ποτέ δε γεύτηκε, ξαποστέλλνοντας όλα τα κατοπινά προξενιά, η ωραία του σογιού, στη μάνα της έφερνε, μόνο στην όψη πάντως, τσιγκούνα και στυφή και σκληρή στα λόγια και άδικη και συμφεροντολόγα είχε βγει η κόρη, έτσι έλεγαν όσοι τη γνώριζαν από μικρή, άλλοι της έδιναν δικαιολογίες, χήρα απ' τα εικοσιδυό μ' ένα μωρό στα χέρια, τι ήθελες, Ιορδάνη τον λέγανε τον μακαρίτη, κάτι συμπτώσεις, κι η μάνα της μ' αυτό το όνομα, μ' έναν Γιορδάνη ξημέρωνε, μ' έναν Γιορδάνη κοιμόταν (δίπλα στον άντρα της τον Λουκά τον κοντό που πλάγιαζε) κι ας μην τον είχε ξαναδεί τον Γιορδάνη αυτόν από την ανταλλαγή κι ύστερα -να έπιασε, να μην έπιασε λιμάνι, κανείς χωριανός δεν ήξερε να πει αν ζει ή αν πέθανε, εδώ ή εκεί-, να λοιπόν πώς έμοιαζαν και σε τούτη τη μακάβρια λεπτομέρεια μάνα και κόρη.

Το συμβόλαιο ήταν του '39. Διώροφο με υπόγειο, πράσινα ψηλά παντζούρια, ένα μεγάλο γάμα σχημάτιζε η αυλή. Δεν καταδέχθηκε αυτά της Πρόνοιας. «Τόσοι με ανάγκη γύρω», είπε ο Λουκάς, δεν είχε καν αυλή αυτό που του κληρώθηκε. Με τις λίρες που φέρανε κρυφά από την πατρίδα στις μικρής του αδερφής τα μαλλιά ανακατεμένες, μια μια τυλιγμένες σε ύφασμα βουτηγμένο στην κόλλα

-ένα κεφάλι γεμάτο χρυσάφι, άμα την έπιαναν οι Τουρκαλάδες τη σκότωναν επιτόπου, «όχι λίρες, όχι φλουριά, όχι μαλαματικά», είχαν πει-, και με τις άλλες που έχωσαν στους ξύλινους πάτους των παπουτσιών τους, στο βούτυρο, μες στους χουρμάδες -σ' ένα σκοινί τα πέρασε, σκουλαρίκια και δαχτυλίδια και τα έδεσε στου παιδιού το ζωνάρι από μέσα, «Να κατουράς πάνω σου μέχρι να μπορούμε στο καράβι»- άνοιξε ο Λουκάς, συνεταιρικά με τον πατέρα του Μωυσή, το μπακάλικο στην κεντρική αγορά της Δράμας, έμπορος εκεί, έμπορος κι εδώ, μεγαλέμπορος εκεί, ε, έμπορος, εμποράκος εδώ, Θεού θέλοντος πάλι θα φτιάχνονταν. Από το μπακάλικο αυτό, απ' τα κέρδη του και με όσα πεντόλιρα της Αναστασίας σώθηκαν μπόρεσε κι αγόρασε το οικόπεδο, έχτισε το σπίτι, ίσα που πρόλαβε.

Ἐν Δράμα σήμερον τὴν δεκάτην μηνὸς Μαρτίου τοῦ χιλιοστοῦ ἑνεακοσιοστοῦ τριακοστοῦ ἐνάτου ἔτους ἡμέραν Παρασκευήν, ἐν τῷ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου κειμένῳ Συμβολαιογραφείῳ μου, ἰδιοκτησίας κληρονόμων τάδε, ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ Συμβολαιογράφου τάδε κατοικοεδρεύοντος ἐν Δράμα, ἐνεφανίσθησαν οἱ γνωστοί μοι καὶ μὴ ἐξαιρετέοι ἐνήλικες πολίτες Ἕλληνες, ἀφενὸς τάδε τάδε κτηματίας καὶ ἀφετέρου τάδε τάδε (Λουκάς Μωυσέως Νοταρίδης) παντοπόλης, ἀμφοτέρου κάτοικοι Δράμας καὶ συνωμολόγησαν τὰ ἑξῆς: Ὁ ἀφενὸς συμβαλλόμενος ὅτι ἔχει εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν κυ-

ριότητα καὶ κατοχὴν τοῦ ἔν μεγά οἰκόπεδον ἐκτά-
σεως ἑξακοσίων ὀκτὼ τετραγωνικῶν μέτρων κεί-
μενον ἐντὸς τοῦ σχεδίου πόλεως Δράμας καὶ παρὰ
τὴν θέσιν τάδε (Μπουγιουντὰ Παρέ;) βορείως τοῦ
Συνοικισμοῦ Ταμείου Στεγάσεως καὶ συνορευό-
μενον μὲ σημερινὰ ὄρια μὲ περιβολότοιχον Νέου
Γυμνασίου πρὸς βορρᾶν, μὲ γήπεδον κληρονόμων
τάδε πρὸς δυσμᾶς, μὲ Συνοικισμὸν Ταμείου Στε-
γάσεως πρὸς νότον καὶ μὲ δρόμον πρὸς ἀνατολᾶς.
Τὸ οἰκόπεδον τοῦτο περιῆλθε εἰς τὴν κατοχὴν καὶ
κυριότητα τοῦ ἀφενὸς συμβαλλομένου ἐκ κληρο-
νομίας παρὰ τῆς κατὰ τὸ ἔτος χίλια ἐννιακόσια δέκα
ἐννέα ἀποβιώσασθαι ἐκ πατρὸς θείας του τάδε τάδε,
ἦτις καὶ ἐκληρονόμησεν ὀλόκληρον τοῦτο παρὰ τοῦ
προαποβιώσαντος υἱοῦ τῆς τάδε τάδε, ἀμφοτέρων
κυρίων καὶ κατόχων τοῦ ὡς ἄνω γηπέδου, οἵτινες
καὶ ἐξουσιάζον τοῦτο δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθμὸν τεσ-
σαράκοντα ἐννέα καὶ ἀπὸ Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους
χίλια ὀκτακόσια ἑβδομήκοντα ὀκτὼ ἐπισήμου πρά-
ξεως κληρονομικῆς μεταβιβάσεως κατακεχωρημέ-
νης ἐν τῇ δεκάτῃ ἐνάτῃ στήλῃ τῆς δεκάτης τρίτης
σελίδος τοῦ ὑπ' Ἀριθμὸν Ταξινομήσεως δεκατέσσα-
ρα ἄλφα τμηθέντος βιβλίου πρακτικῶν τοῦ τουρ-
κικοῦ κτηματολογίου Δράμας ...

Μετά τον πόλεμο, τον δεύτερο πόλεμο, μαγαζί, εμπό-
ρευμα, προμηθευτές, πελάτες, καπούτ όλα. Ὅτι κου-
βάλησαν ὅπως ὅπως ἀπ' το μαγαζί στο σπίτι, αλεύ-
ρι, λάδι, καλαμπόκι, κι ἔζησαν στην Κατοχή. Ὅταν

οι Βούλγαροι εγκατέλειψαν, δυο δερμάτινες λουρίδες περνώντας στους ώμους, λίγο πριν, λίγο μετά τον Εμφύλιο, φορτωνόταν ο Λουκάς ένα ψάθινο κοφίνι, βελόνες, κλωστές, μασούρια, μαλλιά και παραμάνες, κι έκανε τον γυρολόγο στις συνοικίες και στα χωριά δίπλα απ' τη Δράμα. Με τα πόδια. Με δυο κοφίνια στον γαίδαρο αργότερα, το ένα δεξιά, το άλλο αριστερά, έβαλε και μπακαλική, ρύζι, φακές, φασόλια, πολλοί τον πλήρωναν με αυγά, βούτυρο, σουσμέ και γάλα. Κάθε Πέμπτη η Αναστασία πούλαγε τ' αυγά στο παζάρι.

Πριν από τη χούντα των Συνταγματαρχών ακόμη, αρχές της δεκαετίας του '60, στο ισόγειο, δίπλα στην προίκα της Σωτηρούλας, έκλεισαν με τούβλο καμιά δεκαριά μέτρα απ' την αυλή, ασοβάντιστο, λαμαρίνα αποπάνω, και το έκαναν μπακαλικάκι, μικρό, της γειτονιάς. Τέσσερα παιδιά κι ένα εγγόνι, αυτό της Πελαγίας, έτσι τα μεγάλωσαν. Τ' αγόρια τα σπουδάσανε. Ούτε μια ταβέρνα οι δυο τους.

Ο δικτάτωρ Παπαδόπουλος, ο εθνάρχης Καραμανλής, ο εκσυγχρονιστής Αντρέας, πάνω κάτω κυβερνήσεις ΠΑΣΟΚ και Νέας Δημοκρατίας, πενήντα χρόνια χτίζανε και γκρεμίζανε, ζήτω η αστυφιλία, ζήτω η ανάπτυξη, ανήκομεν δίχως άλλο εις την Δύσιν, κι όμως το σπίτι το δικό τους, γεράκι γαντζωμένο στον βράχο του, αντιπαροχή δεν έγινε.

Κι όχι γιατί τ' αδέρφια δεν τα έβρισκαν μεταξύ τους. Δίκαια τα είχε μοιράσει η Αναστασία (δε χρειάστηκε να μιλήσει ο Λουκάς) και τα τέσσερα αδέρφια, όσο κι αν ήταν φιλόργυρα ορισμένα από αυτά,

την παραδέχονταν τη μοιρασιά κι ούτε μια φορά δεν αντάλλαξαν μεταξύ τους δηλητηριασμένες ματιές ή κουβέντες σχετικά με το ζήτημα αυτό. Δεν ήταν οι προσωπικές τους διενέξεις ο λόγος που δεν το έδωσαν αντιπαροχή να πάρει ο καθένας τους από ένα διαμερισμάτακι, γύρω τριγύρω ο τόπος γεμάτος πολυκατοικίες, η μια κολλητά στην άλλη, μια μόνιμη σκιά ήρθε και κάθισε στην αυλή.

Από μακριά, όμως, πώς να τα συζητήσεις τα θέματα αυτά; Δεν είχαν βρεθεί ούτε σ' ένα τραπέζι ούτε σε μια γιορτή τα τελευταία χρόνια, κι ας έμεναν σε διπλανές πόλεις. Ξάνθη, Καβάλα, Θάσος, Δράμα, έπιασαν ο καθένας τους από μία. Κι όχι από δυσαρέσκεια, μούτρα ή πικαρίσματα, αλλά απ' τον τρόπο που είχαν μεγαλώσει, που έτσι τους έμαθαν να ζουν, έλεγαν «Έ και που δεν τσούγκρισα το ποτήρι με τον αδερφό μου φέτος, τι έγινε; Εγώ εδώ, αυτός εκεί, όλα στη θέση τους».

Σε γάμους μόνο και σε βαφτίσεις βρίσκονταν. Απαρτία. Γύρω απ' τα τραπέζια αυτά, τα τρία μπατζανάκια κελαηδούσαν, θαρρείς κι ήταν αυτοί οι στενοί, οι εξ αίματος συγγενείς κι οι άλλοι οι τέσσερις παρεμπιπτόντως εκεί, σαν να περίσσεψε ο καθένας τους από κάποιο παραδιπλανό τραπέζι, αμήχανοι κοιτούσαν το φαί τους και σώπαιναν, ρώταγε καμιά φορά ο ένας τον άλλον για κάτι μακρύτερους συγγενείς, αν ζουν, αν πέθαναν, αν γύρισαν από την Αμερική. Σήκωναν πότε πότε και τα ποτήρια τους, «Να μας ζήσουν οι νεόνυμφοι», «Καλοφωτισμένο το μωρό». Συζητιέται τέτοιο θέμα σε γάμους και βαφτίσεις;

Με εννιά μποφόρ μπήκαν στο καράβι για να πάνε στην κηδεία της μεγάλης. Ο μικρότερος από αυτούς κοντά στα εβδομήντα, καρδιοπαθείς κι οι τρεις τους, με υψηλές τιμές σακχάρου και αρτηριακής πίεσης. Όπως και η θανούσα. Μπήκαν. Πήγαν. Βούτηξαν στο κονιάκ το παξιμάδι. Πάλι δεν είπαν τίποτα.

Η Σωτηρούλα ήταν κάπως πιο διαχυτική. Όχι ότι σε φιλούσε και σ' αγκάλιαζε τρεις την ώρα, κάθε άλλο, μα εγώ σαν ανιψιά της έτσι το καταλάβαινα και την αγάπαγα περισσότερο από τους άλλους. Φτυστή ο πατέρας της, κληρονόμησε τα γαλάζια μάτια του, μα τη γιαγιά μου θύμιζε κάθε φορά που την έβλεπα, όπως και οτιδήποτε άλλο από την πολύ παλιά εκείνη εποχή, εμένα, της Λουκίας, τη γιαγιά την Αναστασία μου θύμιζε.

Απ' την οριζόντια θέση της, ακίνητη τους κοίταζε όλους μια γύρα με τα ματάκια της, σκούρα καφέ θα ήταν -όχι γαλάζια- αν έδινε ο Θεός και παντρευόταν η μάνα της τον Γιορδάνη στην πατρίδα, «Σένανε θα σε κλέψω, βάι στα σίγουρα σένανε μια νύχτα θα σε κλέψω», με το μυαλό στη θέση του ολοκάθαρο, με τα τριάντα τέσσερα κιλά της, να μιλήσει κανονικά μόνο δεν μπορούσε. Αργά τα έλεγε και κάπως μασημένα. «Υπομονή, Σωτηρούλα, θα περάσει κι αυτό», της έλεγαν οι συγγενείς στο νοσοκομείο, κατά βάθος όλοι ήξεραν πως η μάνα, η κουνιάδα, η θεία, η αδερφή μέτραγε πια τις τελευταίες της ανάσες.

«Δασκάλα ήθελα να γίνω». «Καθηγήτρια μη σου πω!» συμπλήρωνε ο άντρας της ο Σάββας, τα καλοκαίρια που τους έβλεπα στη Θάσο. «Ακόμα και

τώρα στα γεράματα, να δεις πώς της κόβει της θειας σου, όλους τους λογαριασμούς απέξω, ούτε μολύβι!»

Όμως η Αναστασία στα χέρια της άλλης κόρης έπεσε στα τελευταία της. Αυτής που της έμπηγε τις φωνές με το παραμικρό, που της γκρίνιαζε συνέχεια για τα λεφτά, που την άφηνε να παγώνει μέσα στην κάμαρή της, στο ίδιο της το σπιτικό, που με νοικοκυριό και τάξη μεγάλωσε τα τέσσερα παιδιά της, αρχόντισσα μέσα στη φτώχεια της και πάντα γαλαντόμα, δεν της άναβε τη σόμπα της γριάς για οικονομία. «Ολόκληρη τη σύνταξή μ' της δίνω, γίνεται να μη φτάν'» παραπονιόταν στην Ουρανία απ' αντίκρυ, πατριώτισσα κι αυτή, καμιά δεκαετία νεότερη όμως, ακόμη δε λογάριαζε να πέσει στα χέρια κανενός, δυο γιους είχε εκείνη, δυο νύφες, δεν της έδωσε αυτηνής μια κόρη για τα γεράματα ο Θεός, κι η Πελαγία το ίδιο αναρωτιόταν για τον μοναχογιό της «Ολόκληρη τη σύνταξη της γριάς του δίνω, γίνεται ποτέ να μην του φτάν'» κι ο μοναχογιός ο Δάνης «Πώς με τα ψίχουλα της γριάς να κινηθώ;» έλεγε, κι άρχισε τα σούρτα φέρτα στη Βουλγαρία – άλλοτε με διαβατήριο κι άλλοτε χωρίς.

Και πάλι δε φτάνανε, κι ας έστελνε κάθε μήνα από την Ξάνθη κι ο μικρός γιος της Αναστασίας, ο ληξίαρχος, που απ' τα δόντια του χάρου τον γλίτωσε στην Κατοχή η μάνα του, ταΐζοντας τον διάολο κομμάτια απ' τη σάρκα της, απ' το βυζί, απ' τον λαιμό, απ' την κοιλιά, απ' τα μπούτια της, μέρα μεσημέρι που μπούκαρε απ' την μπροστινή πόρτα, αφού πρώτα πολλές φορές τη βάρεσε με το τουφέκι. Είδαν οι

γείτονες, δεν είναι ότι δεν είδαν, άκουσαν. Κι ύστερα η πόρτα έκλεισε, κι ο Βούλγαρος, σαν κατάλαβε πως την Πελαγία τού τη φυγαδέψανε –πολύ μεράκι την είχε την Πελαγία με τα γατίσια μάτια–, το αίμα όλων των σερνικών κει μέσα γύρευε να ρουφήξει, όμως απ’ όλα τα σερνικά μόνο το μωρό, τον μετέπειτα ληξίαρχο, βρήκε ακουμπισμένο στο ντιβάνι της κουζίνας – νεράιδες του δάσους πλάι του στην όχθη ενός ποταμού αέρινα χόρευαν και δυο τρία ζαρκαδάκια έσκυβαν τον λαιμό τους να πιουν δροσερό νεράκι, σ’ έναν αργαλειό της Ασίας κάποτε με τέχνη καμωμένο, απ’ τις τέσσερις γωνίες του στον τοίχο πάνω από το ντιβάνι κρεμόταν, ο απόηχος από τα γέλια των μικρών υφάντρων, στα χτένια τους μπροστά και στις χρωματιστές κλωστές, σαν γλυκό νανούρισμα στον τοίχο πάνω από το κεφαλάκι του κρεμόταν.

Καιρό τώρα είχε βάλει στο μάτι την Πελαγία. «Την κόρη σου τη μικρή, Λουκά, διώχ’ τη, θα σ’ τη φάει ο Βούλγαρος!» Κι έτσι μια ώρα αρχύτερα ο Λουκάς, δυο τρεις γείτονες ακούγοντας, έστειλε τα κορίτσια του στο βουνό –καλού κακού και τη μεγάλη– καρύδια, κάστανα και μανιτάρια να παν να μαζέψουν κοντά στους παππούδες τους στον Γρανίτη, βωλίτες, κοπρίνους, αμανίτες, με τα νύχια σκαλίζοντας ανάμεσα στις πέτρες.

Πετρωμένος στο πατάρι ο άντρας της, ησυχία, στο υπόγειο κρυμμένος πίσω από τ’ άδεια βαρέλια ο μεγάλος της γιος, κιχ, κι όταν ύστερα απ’ την πράξη ανεμπόδιστος ο Βούλγαρος με την ανάποδη του χειριού του τη βάρεσε, πάλι ησυχία, κι όταν άρχισε να

τη χλευάζει με τη γλώσσα έξω απ' το βοθρόστομά του έτσι ξεμαλλιασμένη που την έβλεπε να σέρνεται προς το ντιβάνι, ησυχία, πάντα ησυχία, ο απόηχος μόνο από τα γέλια των μικρών υφάντρων, κρύο, προχωρημένο φθινόπωρο, το μωρό φασκιωμένο, η σόμπα σβηστή, αν το έπαιρνε στην αγκαλιά της κάπως θα το ζέσταινε το τζιέρι της, οι μικρές μόνο πατημασιές των ποντικών στη στέγη, μην ξύλιασε το αγοράκι της, τόση ώρα καθόλου δεν είχε ακουστεί η φωνούλα του, τα ποδαράκια του λίγουτσκο να έτριβε, πολλή ησυχία, κανείς, ούτε η Αναστασία, μόνον ο τρίβολος που έβριζε, που αγκομαχούσε, που έκρωζε, που ξεκαρδίστηκε στο τέλος σηκώνοντας τα παντελόνια, μεθυσμένος αλλά ευχαριστημένος, κόρες και μάνες γαμιόλες όλες, κι ο γιος της ο ληξίαρχος, το τότε μωρό, ποτέ δεν έμαθε για τούτα τα συμβάντα, ότι ο πατέρας στη στέγη, ότι ο αδερφός στο υπόγειο, ότι αυτός δίπλα, τίποτα, τίποτα δε συνέβη, δυο τρία ζαρκαδάκια μόνο που έσκυβαν να πιουν νερό στο διπλανό ρυάκι, ο Βούλγαρος γάμησε κι έφυγε, κι οι άλλοι όλοι ακίνητοι σιώπησαν και γύρισαν τη σελίδα.

Παράξενο που κάθε άνθρωπος στον τόπο που γεννήθηκε θέλει και να πεθάνει.

Τζάμπα της βάλατε με τόση προσοχή την πέτρα πίσω απ' το κεφάλι για να κατέβει ο μυελός. Της κλείσατε και με καρφιά την κάσα! Η Σωτηρούλα το βράδυ θα φύγει. Θα σκάψει τα λαγούμια της κι ελιά την ελιά, από τις ρίζες πιάνοντας, θα κρεμαστεί και θα φτάσει,

από τη θάλασσα κάτω στην αυλή του σχολειού της κι απεκεί, τίποτα, δυο δρασκελιές δρόμος το πατρικό της, θα πηγαίνει και θα 'ρχεται, θα πηγαίνει και θα 'ρχεται, «Εκεί δε σας είπα να με θάψετε; Ξεκάθαρα δεν το 'πα; Δρά-μα δεν είπα; Είπα εγώ Θά-σο;».

«Ρίξε πιο πολύ χώμα αποδώ, την πέτρα, την πέτρα, στερέωσε καλά την πέτρα», είπε στον σκαφτιά ο παπάς, «πρέπει να χυθεί καλά ο μυελός για να λιώσει». Θα φύγει σου λέω, παπά. Τζάμπα τα λόγια σου, θα πηγαίνει και θα 'ρχεται, θα πηγαίνει και θα 'ρχεται. Στη Δράμα ήθελε. Το 'πε.

Δυο φίλους καρδιακούς πήραν οι αδερφές για άντρες τους, την ίδια μέρα ο γάμος. Στον αρραβώνα της μιας γνώρισε η άλλη τον μέλλοντα σύζυγό της. Στην τραπεζαρία. Η ίδια η πεθερά έκανε το προξενίο. Την είδε τη Σωτηρούλα, σωστή της φάνηκε, το βράδυ είπε του Σάββα της «Το κορίτσ' αυτό να πας να το γυρέψεις». «Βρε μάνα, σήμερα τη γνώρσα, αύριο θα την επάρω; Και τι να με κάν' εμένα τον μελά αυτή; Δεν άκουσες; Δημοτικό έβγαλε».

«Άσπρο, άσπρο και αφράτο που είναι το σκυλάκι, έλα να το χαϊδέψεις λίγουτσχο, Λουκία!»

«Τον φοβάμαι τον Σάντο σας, θεία Σωτηρούλα, πολύ μυτερά δόντια έχει!»

«Μόνος του, καλέ, κατάμονος ζει στην Πέραμο», είπε η θεία Φούλα. «Του σύστησε μπάνια ο γιατρός, ότι κάνουν καλό τα μπάνια στην καρδιά, κι αυτός, Νοέμβρης μπαίνει, κι ακόμα μπάνια κάνει, με κεί-

νη τη ριγέ πετσέτα στους ώμους, πάνω κάτω ημίγυμνος, σαν τον τρελό γυρνάει στην παραλία. Σπίτι μας στην Καβάλα ούτε που πατάει, ο κόσμος άρχισε να σχολιάζει. Ξέρεις τι λένε, Βέτα μου; 'Οτι χωρίσαμε!»

Ο Χρόνης δούλευε στα Λιπάσματα. Στη Νέα Καρβάλη. Με πενήντα πήγαινε ο Χρόνης έξι η ώρα το πρωί για τη δουλειά. Με διακόσια ερχόταν ο άλλος από τα μπουζούκια, μια λωρίδα κόκκινη στο βάθος, την είδε, δεν είναι ότι δεν την είδε, πως δε θα ήταν μάλλον αυτοκίνητο σκέφτηκε, προτού προλάβει να το ξανασκεφτεί, του 'ρθε βαρύ να πάει στην άκρη, άρχοντας της πίστας όπως πετούσε τα γαρίφαλα λίγο πρωτύτερα, άρχοντας του δρόμου τώρα, ποια λωρίδα, ποιος Χρόνης, πάει ο Χρόνης, φυτό τώρα, κόπηκαν με την κρίση και τα πολλά επιδόματα. Πλέον στα Λιπάσματα δουλεύει η γυναίκα του η Σία, κόρη της θείας Φούλας και του θείου Νάκη, του μεγάλου αδερφού του πατέρα μου. «Στη θέση του άντρα σου», της είπαν, έδειξε καλό πρόσωπο η εταιρεία. Τα πρωινά η Φούλα τής κρατάει τα παιδιά. Δεν μπορεί η Φούλα ν' αφήσει την Καβάλα για να εγκατασταθεί μόνιμα με τον Νάκη στο εξοχικό τους στη Νέα Πέραμο για τα χειμερινά του μπάνια.

«Να τα χαίρεσαι, Αναστασία, τ' αγόρια σου. Δυο μέτρα παλικάρια». «Απέ το δικό μ' το σόι πήραν, απ' τον μπαμπά μ' τον Στέφανο». Αν έπαιρνε τον Γιορδάνη η Αναστασία, δε θα το ρίσκαρε να μην της έβγαιναν ψηλά τ' αγόρια, απ' όποιο σόι και να τράβαγε η φύτρα τους. Όμως, δόξα τω Θεώ, στο θέμα αυτό, έστω κι έτσι, με τον Λουκά, τυχερή στάθηκε.

Η Νίνα η Ρουμάννα ήρθε στην κηδεία με τα κορίτσια της από τον πρώτο της γάμο. Με τον Δάνη δεν πρόλαβαν, πατημένα τα σαράντα της όταν τον παντρεύτηκε, όταν στα μέσα της δεκαετίας του '90 άφησε τα σεντόνια και τις χλωρίνες στα ξενοδοχεία κι έπιασε τα σουβλάκια στο φαστφουντάδικο του ξαδέρφου μου. Τον Δάνη τον παράτησε για δύο λόγους. Πρώτον γιατί τα βράδια που έπινε –μόνος ή με παρέα– έβγαινε εκτός εαυτού και δεύτερον γιατί έτσι το αποφάσισε η πεθερά της η Πελαγία. Κανείς δε θα έμενε με το αγοράκι της, το αγόρι της, τον άντρακλά της. Καμιά δε θα τον πρόσεχε περισσότερο από εκείνη. Να πάρουν πόδι όλες τους. Μόνο αυτή, η μάνα, ήξερε να τον φροντίζει. Πενήντα χρόνια και, χωρίς στήριγμα τον μεγάλωνε, κανέναν τους δεν είχε ανάγκη. Τι ξέραν οι βλαχόσποροι από φροντίδες; Ξεράδια.

«Τα 'χει χαμένα, θείο Σούλη», είπε ο Δάνης στον μικρό του θείο παράμερα στο προαύλιο. «Από το ένα της μάτι δε βλέπει καθόλου, η μασέλα δεν της χωράει, της πρήστηκαν τα ούλα, μάτωσαν, ξαναμάτωσαν, όλο κάτι ιστορίες από τα παλιά μάς λέει, τα ίδια και τα ίδια. Πότε πότε τα κάνει πάνω της, ντράπηκα να τη φέρω, της είπα ότι η θεία Σωτηρούλα είναι βαριά, όχι ότι... Ξέρω γω πώς μας κουβαλήθηκε τώρα εδώ; Φοβάμαι μην αρχίσει και μιλάει αρλούμπες, μη χεστεί πάνω της μέσα στην εκκλησία».

«Στον Δημόπουλο πήγες να πεις ότι η Σωτηρούλα είναι αδερφή μου; Το 'πες; Δεκατέσσερις μέρες έκανε

στο νοσοκομείο, πόσες φορές πήγες να τη δεις; Τον Δημόπουλο τον έπιασες να του πεις να την προσέξει; Ότι είναι αδερφή μου, το 'πες; Έλα, μ' ακούς; Μ' ακούς;»

«Εσύ γιατί δεν πήγες; Μούλιασες πια στην Πέραμο! Εγώ σαν νύφη μέρα παρά μέρα πήγαινα να τη δω. Εσύ που είσαι αδερφός τι έκανες; Γιατί δεν έπιασες εσύ τον διευθυντή να του τα πεις;»

«Είμαι γω για να τρέχω στη Δράμα;»

«Είμαι εγώ; Και πού να θυμάται και σένα και τον στρατό σου ο Δημόπουλος τώρα! Και τι να σου κάνει κι αυτός, στα τελευταία της ήταν», έτσι απάντησε η Φούλα κι άρχισε μετά τα τηλέφωνα στους γείτονες στη Νέα Πέραμο για να της πουν αν πήρε το μάτι τους τον καρδιοπαθή σύζυγό της, κι εκείνος, ώρες μετά, αφού ξανάβαλε τη συσκευή στην πρίζα, την πήρε μόνο και μόνο για να της πει ότι τον εκθέτει με το να τηλεφωνεί σε τρίτους για να μάθει για την υγεία του, κι ότι εκείνος μπορεί να μην απαντούσε στις κλήσεις της, αλλά αυτό δε σήμαινε υποχρεωτικά πως έχει πεθάνει κιόλας και, κλείνοντας της το τηλέφωνο στα μούτρα, το ξανάβγαλε από την πρίζα.

Μια αποδώ, μια αποκεί το καράβι, άρχισαν οι καφέδες να σχηματίζουν ομόκεντρους κύκλους μέσα στα φλιτζάνια. Από Κεραμωτή για Θάσο με εννιά μποφόρ (απαγορευμένος ο απόπλους από Καβάλα), στην κοιλιά του κύτους συγγενείς που κλαίνε, κρυφά γελάνε, βήχουνε και ξερνάνε, στο μαύρο δε μένει εύκολα λεκές, το ίδιο βρομάει πάντως, το φέρετρο

στη νεκροφόρα μια αποδώ, μια αποκεί, λικνίζεται η νεκρή, τη νανουρίζουν στον μακάριο ύπνο της τα κύματα, όμως η νεκρή δεν ξερνάει, το μόνο πρόβλημα με τα υγρά της είναι αυτό με τον νωτιαίο μυελό, σε λίγο ο παπάς του Ραχωνίου θα το φρόντιζε κι αυτό.

Καλά έλεγε η Σωτηρούλα να τη θάψουνε στη Δράμα, ποιος τους έβαλε τώρα όλους αυτούς ν' αναγουλιάζουν και να ξερνούν ο ένας πάνω στον άλλον; Στα τρία χιλιόμετρα απ' το σπίτι τους το νεκροταφείο, κι ο θείος Σάββας, ο χήρος πια, θα έκανε τη διαδρομή αυτή καθημερινά με τα πόδια, τρία να πάει και τρία να γυρίσει, για την ηλικία που βρισκόταν πάει η μέρα, θα της άναβε το καντήλι, θα της έλεγε κάνα δυο κουβέντες, οι εποχές θ' αλλάζανε, θα φύτρωναν αγριόχορτα στον τάφο της την άνοιξη, κάποιος να της τα βγάζει.

«Και μέλι να πάρεις φεύγοντας, για το παιδί. Σάββα, το μεγάλο δοχείο να δώσεις στο κορίτσι!»

Δεν έπρεπε, κατά τη γνώμη μου, τέτοια μέρα να βάλει γραβάτα ο μικρός γιος της Αναστασίας. Ίσως αυτό να του έφερε τη δυσφορία στην εκκλησία, κάθιδρος βγήκε στο προαύλιο κι η Βέτα, η γυναίκα του, με το πιεσόμετρο στα χέρια και τις ενέσεις ινσουλίνης, έτρεξε αλαφιασμένη πίσω του.

Εμείς οι εδώ κι οι άλλοι οι πίσω. Και οι πιο πίσω ακόμα, οι χωρίς καθόλου πατρίδα, οι νομάδες.

«Τα αυγά, πρόσεχε μη σπάσεις τα αυγά», το αρχοντοκόριτσο η Αναστασία έγινε και παζαρτζού στη νέα της πατρίδα. Τις Πέμπτες, με τα καλάθια της γεμισμένα άχυρο στηνόταν δίπλα στη γέφυρα. «Φρέσκα αυγάαα...» πού να φανταζόταν πως στα σαράντα της θα έπιανε παιδί, στερνοπούλι, μέσα στον πόλεμο. Της είπε η Ουρανία η γειτόνισσα, ήξερε από πρακτικά αυτή, «Να το ρίξουμε, Αναστασία, κι άλλο στόμα τώρα τι θα το κάν'ς;».

Εημέρωσε, κι εκείνη, η εγκυμονούσα μες στον πόλεμο, ζυγιάζοντας τα πράγματα, δεν πήγε στις Ουρανίας νωρίς εκείνο το πρωί, όπως το είχαν αποβραδής κανονίσει, κι άλλες δουλειές βρήκε να κάνει στο σπίτι, στην αυλή και το νερό που ζεματούσε στη σκάφη της γειτόνισσας την τσίγκινη σιγά σιγά κρύωσε. Χαμπάρι δεν πήρε ο Λουκάς απ' ό,τι έγινε. Κι απ' ό,τι παραλίγο θα γινόταν.

Μου καθάριζε ρόδια στην αυλή ο παππούς Λουκάς. Σ' ένα πιάτο πλαστικό, πράσινο και τα σποράκια τα κόκκινα πήγαιναν μια αποδώ μια αποκεί. Τα έκανα εγώ να πηγαίνουν. Με το ένα χέρι έφερνα τη φουρτούνα και με το άλλο προσπαθούσα να τα σώσω. Τα μισά έπεφταν στο χώμα. Έτρωγα τα σωσμένα, έλιωνα τα πεσμένα, κοκκίνιζε η σόλα απ' τα σπορότέξ. «Πολύ μου αρέσουν τα ρόδια σου, παππού, μ' αρέσει πιο πολύ να τα ρίχνω κάτω και να τα σπάζω και να πατάω μετά τα σποράκια τους, να τα πατάω, να τα πατάω...»

Δεν έλεγε κουβέντες ο παππούς. Λίγες μόνο. Δεν ανακατευόταν στις υποθέσεις των άλλων, κοιτούσε

τη δουλειά του κι όλο αυτό πρόσεχε, να μην ενοχλεί, μην τυχόν και ενοχλήσει ποτέ κανέναν. Μην ενοχληθεί κι αυτός ίσως από το ανακάτεμα. Στα κρύα άναβε τη μασίνα κι έφηγε πάνω κάστανα. Και φλούδες από μανταρίνια.

Μια φορά είπε ο παππούς, η γιαγιά τού είπε δηλαδή να μου πει, να πάμε για κυνήγι, να πιάσουμε λαγούς στο διπλανό δασάκι. Μου έδωσε μία μεγάλη βέργα, είχε κι αυτός άλλη μία στο χέρι, βίτσα την έλεγε, κι ανοίγαμε ανάμεσα στα τσαλιά δρόμο και προχωρούσαμε. Γυρίσαμε με άδεια χέρια. Μετά από χρόνια που ξαναθυμήθηκα την περιήγησή μας αυτή στο δάσος, σκέφτηκα πως ούτε ένα τουφέκι δεν κουβαλούσε μαζί του ο παππούς, πώς θα τους πιάναμε, νόμιζε, τους λαγούς αν τους βρίσκαμε;

Νταρντάνα, με μάτια καστανοπράσινα, κι έναν κότσο σφιχτό στο κεφάλι η Αναστασία. Όταν πηγαίναμε σπίτι τους, με τη θεία Πελαγία που μένανε όλοι μαζί, δυο δυο κατέβαινε τα σκαλιά να μας υποδεχθεί, φωνάζοντας τα ονόματά μας προτού καλά καλά μπορούμε στην αυλή, είχε προφτάσει να δει το άσπρο Peugeot να στρίβει απ' τη γωνία, μπες βγες όλη την ώρα στο μπαλκόνι, το πέτυχε. Με το τουρσοζούμι στα χέρια, μην τυχόν και στα ογδόντα τόσα χιλιόμετρα που χώριζαν την Ξάνθη από τη Δράμα πρόλαβε κανείς να ζαλιστεί, *βάλσαμο το τουρσοζούμι*, μέχρι να κατέβει να μας προϋπαντήσει, είχε αραδιάσει όλο το μενού της ημέρας «... και κυδών' έφησα που αρέσ' στο πουλί μ' με το σουρόπ'». Σαν ανοιχτό παράθυρο ήταν η Αναστασία, που μπαινόβγαινε δροσερός αέρας.

Όταν κατάλαβε πως έσβηγε το καντήλι της, «Τον Γιορδάν', άμα μπορείτε, φέρτε τον», καθαρά, όπως πάντα, μίλαγε, τα πράγματα με το όνομά τους, ο Λουκάς ήταν κοντός, η Πελαγία κακιά, η Σωτηρούλα μακριά, ο Νάκης της παρεξηγημένος κι ο Σούλης της αρνί. Γελούσαμε εμείς, την παίρναμε στο φιλό, «Τον Γιορδάν', άμα μπορείτε, φέρτε τον», μα εκείνος πού να ήταν, με τους εδώ, με τους εκεί, με τους πουθενά, ούτε ένας από μας δεν έφαξε, δε σκέφτηκε καν για χάρη της να τον ψάξει, κάποιον παλιό να ρωτήσει, μόνο γελούσαμε.

Ψήλός, μελαμψός, μ' ένα γυριστό μουστακάκι, με αδύνατα άκρα και λεπτούς τρόπους, χωράφια έσπερνε, όχι κανέννας γραμματιζούμενος, όμως σαν λόγιος, σαν άγιος, το χέρι τής είχε πιάσει στη βρύση την ώρα που γέμιζε το λαγήνι της -τότε που δε βιαζόσουν γρήγορα να το γεμίσεις- «Για να μη σου πέσει», της είχε πει, κοκκίνισε, έριξε κάτω τα μάτια εκείνη, δήθεν ότι στήριξε με το χέρι του το λαγήνι και δήθεν ότι ξώφαλτσα ακούμπησε κατά λάθος το δικό της. Κανείς τριγύρω.

Έτσι στην πατρίδα, αλλιώς στην πατρίδα, φοφούσαμε κι εμείς ν' ακούσουμε ιστορίες, πώς αυτό, πώς εκείνο, πώς η Μαχμπουλέ με τις φουφούλες της, πώς γινόταν κι έκαιγε πάντα το φαγητό, πώς ο λωλο-Ραϊφ, η Εμινέ, τα βύσσινα, η κυρα-Ευλαμπία, πώς τα περβόλια, πώς οι πανέρες με τα προικιά σου, γιαγιά, πώς η ακρίδα που έπεσε απ' τον ουρανό, τα τενεκέδια που βαρούσατε για να την τρομάξετε να φύγει, όποιος τρομάζει φεύγει, πώς το φεγγάρι που

πιάστηκε, πώς οι Τσέτηδες, οι εξορίες, των Αρμενικών οι σφαγές, πώς τα κάρρα, τα σκοτώματα, οι αρπαγές, πώς τα βοϊδόκαρα, η σκόνη, τα κλάματα, η φωτιά, θαρρείς κι ένα παραμύθι, θαρρείς και δεν τα έζησαν στα αλήθεια κανονικοί άνθρωποι όλα αυτά, πώς το τρένο για πρώτη φορά και το παμπόρι και γιατί τη λέγατε θεία την Ικμπάλ χανούμ; Τι; Δεν είχατε δει ποτέ ποδήλατο; «Τιλκί, τιλκί, σαάτ κατς», πώς είπες ότι το παίζατε; Και στο άλλο, το «Γιουζούκ κατσιρμασί» (έτσι το λες;), πώς το 'βρισκες πάντα το δαχτυλίδι; Άντε πες, πες, γιαγιά, κι η γιαγιά όλα γρήγορα γρήγορα τα προσπερνούσε, απ' τον Γιορδάνη άρχιζε και στον Γιορδάνη τέλειωνε, πατρίδα της όλη ήταν ο Γιορδάνης. «Ένα παλικάααρι...» και τράβαγε το δεύτερο «α» κι έπαιρνε βαθιά ανάσα μετά το «ι».

Σ' ένα δωμάτιο μένανε μάννα και κόρη, δίπατο σπίτι με τόσα δωμάτια, μόνο σ' ένα αποφασίστηκε να ζουν, η μια στο ένα ντιβάνι, η άλλη στο άλλο, έπρεπε στο ελάχιστο να ξοδευτεί η σύνταξη της γριάς, έπρεπε ο Δάνης να πάρει μηχανή πια, να βγάλει τον στρατό, ν' ανοίξει μαγαζί, να περάσει τα σύνορα, να φέρει εμπόρευμα, να καλύψει επιταγές, να πληρώσει δικηγόρους, εγγυήσεις, δικηγόρους... Εκεί μέσα τρώγανε, εκεί κοιμόντουσαν, εκεί βλέπανε τηλεόραση.

Τη νύχτα είχε κρύο για να πάνε τουαλέτα οι δυο γυναίκες. Στο μπαλκόνι έξω ήταν η τουαλέτα, το αποχωρητήριο. Μια σταλιά δωματιάκι μ' έναν στενό ορθογώνιο φεγγίτη δίχως κούφωμα, λες κι επίτηδες πήγε κάποιος κι αφάιρεσε μαλακά ένα τούβλο από τη

θέση του, κι όμως δεν κατέρρευσε όλο το οικοδόμημα, ελεύθερα για να μπαίνει και να βγαίνει ο αέρας, το χιόνι, η βροχή, μια λεκάνη ίσα που χώραγε κολημένη στον τοίχο, κάτασπρη σαν καμαρωτή χήνα, ποιος ξέρει σε ποια τσιμεντένια τρύπα την είχαν βάλει πρόσφατα αποπάνω για να την κλωσήσει, καμιά νύχτα μπορεί στα πορσελάνινα φτερά της να φέγγιζε η σελήνη, θα τα τίναζε τότε εκείνη ελαφρά, θα γέμιζε ασημόσκονη το τσιμέντο, κρεμασμένα στο καρφί δίπλα συμμετρικά κομμάτια εφημερίδας, σαν αργυροσφάλιστες εικόνες της Παναγιάς θα λαμποκοπούσαν, μου φαινόταν τόσο παράξενο που για να κατουρήσω χρειαζόταν να βγω έξω από το σπίτι, ένα γυάλινο χερούλι σε σχήμα μαργαρίτας είχε η πράσινη μπαλκονόπορτα, κι άραγε πού να λούζονταν γιαγιά και θεία, εκεί μέσα με τίποτα δε χώραγαν, ακόμα την έχω την απορία, σκούρο καφέ ήταν το υγρό μέσα στο δοχείο, έτσι το έλεγε η θεία Πελαγία το γιογιό της, «δοχείο», κι έβγαζε μια ξινίλα, που αμέσως σκέφτηκα πως πολύ καλά έκανα κι αγαπούσα τη θεία μου τη Σωτηρούλα περισσότερο απ' αυτήν.

Μια μέρα που ζωγράφιζα στο πάτωμα το ανακάλυψα κάτω από το κρεβάτι της. Ανακάτεψα το υγρό με μια κόκκινη ξυλομπογιά, έκανε κύματα η μικρή λιμουλά, άφησα να πέσει η μπογιά στο δοχείο, αργά αργά έφτασε στον πάτο του, σιχάθηκα να την πάρω πίσω. Η μαμά, ο μπαμπάς, η γιαγιά, οι θείοι και τα ξαδέρφια μου έξω στο σαλόνι, στην τραπεζαρία, τρώγανε κότα με πλιγούρι και νόστιμη χορτόπιτα από τα χεράκια της θείας Πελαγίας.

Από τότε δεν ήθελα πια να μπαίνω εκεί μέσα και στεκόμουν μπάστακας ακριβώς στο όριο μεταξύ του δωματίου τους και του σαλονιού. Στο δωμάτιο είχε ζέστη –γιατί πάντα άναβε τη σόμπα η θεία Πελαγία όταν μας περίμενε επίσκεψη, μην έχουμε να λέμε και κουβέντες–, αλλά είχε και δοχείο, στο σαλόνι δεν είχε δοχείο, σου κοβόταν όμως η ανάσα από την παγωνιά. Εκεί, στα σύνορα της ζέστης με το κρύο, όρθια, προσπαθούσα να διαλέξω προς ποια κατεύθυνση τελικά θα πήγαινα, μέχρι που έβαζαν οι μεγάλοι τις φωνές κι αναγκαζόμουν να μπω άρον άρον, όπως έλεγε και η μαμά, στο δωμάτιο με το δοχείο κλείνοντας εντελώς την πόρτα, όπως με είχαν διατάξει, κι ύστερα σιγά σιγά, ύπουλα, ανοίγοντάς τη μόλις μια χαραμάδα, κι ύστερα, απορροφημένοι καθώς ήταν οι άλλοι στην κουβέντα τους, ακόμα λίγο, ακόμα λίγο, τόσο ώστε να χωράει το ένα μου πόδι έξω από το δωμάτιο, μισή μέσα, μισή έξω ξανά, ώσπου η μαμά, η νύφη τους, χρησιμοποιώντας με ως μια πρώτης τάξεως δικαιολογία, για να μπορέσει κι εκείνη ν' απεγκλωβιστεί από το ξινισμένο δωμάτιο, έκανε την αγανακτισμένη, «Ε πια, καθόλου δεν ακούει τελευταία, σκέτη αντίδραση είναι, άντε να φεύγουμε, να σας αφήσουμε κι εσάς στην ησυχία σας, αρκετά σας ανακατέψαμε». «Παιδί είναι, θα μεγαλώσ', θα μυαλωθεί», έλεγε η θεία Πελαγία κι ερχόταν κοληγτά πίσω μας να κλείσει την εξώπορτα κι η γιαγιά Αναστασία στεναχωριόταν που για τόσο μόνο είχαμε περάσει πάλι να τους δούμε και που σε λίγο θα έσβηνε κι η σόμπα.

Και ήμουνα σίγουρη, χίλιες φορές σίγουρη, πως η γιαγιά ήξερε να κατουράει κανονικά σε τουαλέτες, την είχα δει άλλωστε να το κάνει πολλές φορές όταν τα καλοκαίρια την παίρναμε σπίτι μας, και πως δοχείο μόνο η θεία μου η Πελαγία ήθελε να χρησιμοποιεί. Για να το επιβεβαιώσω, μια φορά κοίταξα και κάτω απ' το ντιβάνι της γιαγιάς, κι όπως το περίμενα, κανένα δοχείο δεν υπήρχε, κάτι κουτιά με βελόνες και μαλλιά πλεξίματος μόνο, χρωματιστές κουβαρίστρες και ρετάλια και η εξερεύνησή μου τελείωσε εκεί, γιατί δεν άντεχα άλλο τη βρόμα που ερχόταν από απέναντι και μάνι μάνι, όπως έλεγε και η γιαγιά, βγήκα από το δωμάτιο.

Φανταζόμουν τη θεία Πελαγία να ξυπνάει απ' τον ύπνο της μεσάνυχτα, να κοιτάει δεξιά αριστερά μήπως κανένας την παρακολουθεί, να κάθεται χαιρέκακα πάνω στο δοχείο της και να κατουράει με θόρυβο, την ώρα που δίπλα της η γιαγιά αθώα θα ροχάλιζε, χωρίς να της περνάει από το μυαλό πως η κόρη της ήταν ικανή για μια τόσο αποτρόπαιη πράξη, κι έχοντας συνηθίσει πλέον τη μυρωδιά, αμέριμνη θα συνέχιζε τον ύπνο της, ενώ από δίπλα η άλλη θα γέμιζε το δοχείο και στα μουλωχτά θα το 'σπρωχνε πάλι κάτω από το κρεβάτι της.

Τώρα όμως που εγώ το είχα ανακαλύψει, έπρεπε να σώσω τη γιαγιά αποκει μέσα. «Να δούμε τι θα κάνει η θεία Πελαγία όταν απαγάγω τη γιαγιά», σκεφτόμουν. Λοιπόν, θα παίρναμε μια μέρα την πραγματεία της, τις κούτες με τις κλωστές και τα ρετάλια, μια και δυο θα τα φορτώναμε στο αερόστα-

το, που θα μας περίμενε στο μπαλκόνι, η χήνα από την τουαλέτα μπαφ μπαφ θα χτύπαγε τις φτερούγες της από την πολλή χαρά, και θα έλεγα στη γιαγιά να διαλέξει εκείνη τον προορισμό μας, μια που τόσο καιρό θα είχε να βγει έξω βόλτα, πόσο μάλλον με αερόστατο, θα έκρυβα μέσα δυο χυμούς βύσσινο, που της άρεσε, κι ας πηγαίναμε και πάνω από τη θάλασσα αν ήθελε, ανάμεσα στη θάλασσα και στον ήλιο, μια κάτω, μια πάνω, όχι τόσο ψηλά ώστε ν' ακουμπήσουμε τον ήλιο πάντως.

Μέσα στο καράβι, η μάνα μου με τη θεία Φούλα είχαν τη λιγότερη ναυτία και την περισσότερη ανησυχία για το μέλλον των γιων τους, γλώσσα δε βάζανε μέσα, ποια θα κλαυτεί περισσότερο για τη μεγάλη συμφορά της, να κακοπέσει έτσι το παιδάκι της στα νύχια αυτηνής, το κάθε παιδάκι είχε τη δική του αυτηνή, κι όταν ξεκίνησαν να μιλάνε και για την ανάλογη κακοτυχία της συγχωρεμένης, τους έκανε νόημα η ξαδέρφη μου η Σία ότι η νύφη της θανούσας, η ακαδημαϊκός, καθόταν πλάτη με πλάτη πίσω τους, για την ακρίβεια ξάπλωνε ζαλισμένη στον διπλανό καναπέ, γι' αυτό δεν την είχαν πάρει μυρωδιά οι δυο συννυφάδες, ας είναι καλά όμως η φουρτούνα, τίποτα μάλλον δεν άκουσε από τα πικρόχολα σχόλιά τους, και ν' άκουγε πάντως, πού δύναμη για να σηκωθεί και ν' αρχίσουν τα μαλλιοτραβήγματα.

Να 'ναι καλά η φουρτούνα, ούτε ξαδέρφια ήταν σε θέση ν' αρπαχτούν, ανταγωνισμοί και παινέματα, ούτε ματιές κοφτερές να πέσουν, ούτε η μία συγγένισσα να παρεξηγηθεί με την άλλη που δεν την ειδο-

ποίησαν έγκαιρα για την κηδεία, «Δεν έχουμε δηλαδή το ίδιο αίμα η Φρόσω κι εγώ με τη σχωρεμένη;» γρύλισε σιγανά η θεία Χαρίκλεια, «Εκείνηνα γιατί την ειδοποίησαν ούτε μια ώρα απ' το κακό, ζεστή ήταν ακόμα η Σωτηρούλα, κι εμένα σαν την ξένη, να το μαθαίνω από γείτονες, πρώτη, καλέ, η Λένη του Λάζαρου, πριν κι από μένα εκείνη το 'μαθε. Τι την είχε τη Λένη του Λάζαρου η μακαρίτισσα; Σάμπως να λυπήθηκαν τα λεφτά για το υπεραστικό; Εγώ, καλέ, δεν ήμανε που, όταν θα γένναγε τη Γωγώ, θυμάσαι, στη Δράμα που είχε έρθει τότε για να γεννήσει, εγώ με την κλωστή και τη βελόνα δεν μπήκα στου Μπάμπη του θείου της το αμάξι -της Μακρίνας τον Μπάμπη λέω- και την περιμέναμε στο λιμάνι, στην Καβάλα, μπας και δεν προλάβει να φτάσει στην κλινική και σπάσουν τα νερά στον δρόμο; Ή μήπως έβγαλα ποτέ εγώ κουβέντα παραέξω για τοοον...; Ξέρει η Φρόσω για τοοον...; Της είπε ποτέ η Σωτηρούλα; Κατάλαβες, Καλλιοπίτσα, τη χήρα την είπαν απ' τους πρώτους, κι εμένα που κι αν κι αν με τη Σωτηρούλα, Θεός σχωρέσ' τη, τίποτα! Διες τη, διες τηνα πώς κορδώνεται! Αμά πολύ κουνάει αυτό...».

Ποια ήταν, τι ήταν στο σόι η Φρόσω; Η Φρόσω ήταν η χήρα. Αυτό. Τίνος ξαδέρφη, θεία, μπατζανάνκισσα, αν ήταν από του παππού ή της γιαγιάς το σόι ποτέ δεν κατάλαβα, ήξερα εγώ ότι ήταν η χήρα, ότι έμενε σ' ένα χαμηλοτάβανο ισόγειο πιο κάτω από το σπίτι της γιαγιάς, ότι είχε κοντά γκρίζα μαλλιά, γκρίζα αραιά μουστάκια, ρούχα πάντα μαύρα κι έναν γιο, τον Θωμά, χρόνια μετανάστη στη Γερ-

μανία. Μου 'δινε φλόκες και φιλιά στα μάγουλα και με φαγούριζαν τότε οι τρίχες απ' τα μουστάκια της, όπως ακριβώς και τ' αξύριστα πόδια της ξαδέρφης του πατέρα μου, της θείας Χαρίκλειας -απ' της γιαγιάς το σόι αυτή, αυτό το ήξερα-, όταν καθόμασταν κολλητά της ο αδερφός μου κι εγώ στο πίσω κάθισμα του αυτοκινήτου, η μαμά κι η θεία Καλλιοπίτσα μπροστά, για να πάμε όλοι μαζί στη θάλασσα να φάμε το ταψί, μύριζε γεμιστά όλο το αυτοκίνητο, από το πορτοπαγκάζ ερχόταν η μυρωδιά, στριμωγμένο το ταψί ανάμεσα σε μπάλες, στρώματα, μαγιό, ομπρέλες, μπρατσάκια, τραπεζάκια και καρεκλάκια πτυσσόμενα, πλαστικά πιάτα, ψάθες και καπελάκια θαλάσσης -τις πολύτιμες τράπουλες τις κρατούσε η θεία Καλλιοπίτσα αγκαλιά μέσα στην τσάντα της- κι εκτός από τα αξύριστα πόδια της θείας Χαρίκλειας που με τσίμπαγαν κι ανατρίχιαζα, με ανατρίχιαζε κι η φωνή της, σε όλη τη διαδρομή, κάνα μισάωρο δρόμο -δεν είχε χτίσει ακόμη ο μπαμπάς το εξοχικό στα Άβδηρα- «Όταν θα πας κυρά μου στο παζάρι, κι όταν θα πας κυρά μου στο παζάρι ...» μες στο αυτί μου όλη την ώρα, όταν αργότερα νανούριζα τον γιο μου στο καρότσι με το τραγούδι αυτό, η φωνή της θείας Χαρίκλειας ακόμα αντηχούσε στα μηνίγια μου, λοιπόν, έκλεινα μες στο αυτοκίνητο τα αυτιά μου με τις παλάμες μου, «Καλά δεν ντρέπεσαι; Τι συμπεριφορά είναι αυτή; Η θεία σου τόσο σε αγαπάει!» η μάνα-οδηγός από μπροστά με κοίταζε θυμωμένα από το καθρεφτάκι, «Ωραία, δεν κλείνω τα αυτιά μου!» έλεγα, κι αμέσως με τον δείκτη και τον

αντίχειρα του δεξιού μου χεριού έκλεινα προκλητικά τη μύτη μου, με κοίταζε τότε ακόμα πιο αυστηρά η μαμά μέσα από τον καθρέφτη της, γεμάτη ανησυχία μην τυχόν και πω ότι βρόμαγε ιδρωτίλα η θεία Χαρρίκλεια, γιατί βέβαια σκυλοβρόμαγε, «Μου βρομάνε τα γεμιστάαα! Μόνο καρπούζι θα φάω! Κι άμα πεις ότι πρώτα πρέπει να φάω τα γεμιστά για να μου δώσεις καρπούζι, θα πέσω στη θάλασσα και θα κλείνω να έτσι τη μύτη μου μέχρι να σκάσω κάτω από το νερό και να κλαις!» την απείλησα με την ένρινη φωνή μου, σαν φτάναμε όμως και στήναμε το μικρό μας σαλονάκι στην παραλία κι έπιαναν οι γυναίκες τα τραπουλόχαρτα κι εμείς τα κουβαδάκια, κανείς πια δεν είχε διάθεση να σκάσει μέσα ή έξω από το νερό, αφού πια κανείς δεν καθόταν κολλητά σε κάποιον που να τσιμπάει ή να βρομάει και βεβαίως κανείς δεν είχε την πρόθεση ν' αφήσει τόσους βαλέδες να περάσουν από μια απροσεξία του σε λάθος χέρια.

Μια μέρα που οι άλλοι θα πηγαίνανε στο πάρκο των Κομνηνών για καφέ, «Εγώ θα κάτσω με τη γιαγιά», έκανα πάλι τα πείσματά μου, «κι άμα μου πεις πως έχει δουλειά και με το ζόρι να 'ρθω μαζί σας, θα δεις εσύ, θα κυλιέμαι όλη την ώρα στα χώματα μέχρι να γίνει κατάμαυρο αυτό το ροζ παλιόφορεμα που μου 'βαλες», εκτόξευσα πάλι κατά της μάνας μου.

Ανακάτεψε με την κουτάλα της πιλάβ η γιαγιά Αναστασία στην κουζίνα, φαγί φαγί είχε κάνει απ' τα φες, το ταψί με το αρνάκι και τα δαμάσκηνα, τα μανάσκηνα, το έστειλε απ' τα ξημερώματα στον φούρνο

με τον παππού Λουκά, τώρα θα ετοίμαζε τους μεζέδες, Κυριακή, οι οικογένειες των δυο της γιων θα τρώγανε σπίτι της, οι κόρες της λείπανε στη Θάσο, η Σωτηρούλα μόνιμα πια, η Πελαγία σ' ένα μνημόσυνο από το σόι του άντρα της. Ο παππούς καθάριζε μια κότα στην αυλή για να την πάρουμε μαζί όταν θα φεύγαμε, σε μια χαρτοσακούλα είχε μαζέψει από νωρίς τα αυγά της.

«Γιαγιά, τι είναι χήρα;» ρώτησα, κουνώντας τα πόδια μου στο ντιβάνι, ενώ έφτιαχνα διάφορα σχήματα με τα πιρουνομάχαιρα που είχε βγάλει από την κασέλα για το μεσημεριανό τραπέζι, ένα σπιτάκι, έναν τετράγωνο ήλιο, έναν εξωγήινο –θα έπαιζα τώρα, θα τα έπλενε αυτή μετά προτού τα στρώσει, το είχαμε συμφωνήσει, δε θα με μάλωνε–, «Πόπο», σκεφτόμουνα, «τι παλιά πιρουνομάχαιρα, σκαλιστά, αρχαία!». Μπορεί να τα είχε βρει ο παππούς σκάβοντας στον μπαξέ τις ντοματιές του, μπορεί με αυτά να τρώγανε (ή να παίζανε) τα αρχαιάκια παλιά.

«Η Φρόσω χήρα δεν 'ναι; Όποιο φοράει τα μαύρα που πέθανε ο άντρας τς, χήρα λέμε». «Κι άμα, άμα ας πούμε πεθάνει η γιαγιά της ή η μαμά της, τι χρώμα βάζουνε; Έχει η Φρόσω μαμά για να πεθάνει;» Έκλεισε το κοντόχοντρο κιούπι, το καβανόζ, έσφιξε το καπάκι του με μια πετσέτα κι ακούμπησε το πιάτο με το τουρσί (λάχανο, ντομάτα, μελιτζανάκι τυλιγμένο στο σέλινο) δίπλα στους παστιρμάδες και στα σουτζούκια, στο μεγάλο τραπέζι. Πλύθηκε, σκούπισε τα χέρια στην ποδιά της, μια από την καλή, μια από την ανάποδη, φόρεσε ξανά το δαχτυλίδι της

με την πράσινη πέτρα, έκανε στην άκρη τα μαχαιροπίρουνα της προίκας της και κάθισε δίπλα μου στο ντιβάνι. Θ' αργούσαν λίγο ακόμη οι άλλοι. «Διες. Η Φρόσω είχε μια μάνα, τη Μαρίκα», είπε.

Την Πρωτοχρονιά έσφαζαν ένα γουρούνι, λέει ο μπαμπάς, συνεταιρικό το έπαιρναν με τον γείτονά τους τον Θανάση, που κρατούσε πάγκο με φρούτα στην πλατεία, στον Άγιο Νικόλαο κοντά στα κεμπαπτζίδικα, κι απ' το καλοκαίρι ως την Πρωτοχρονιά το μεγάλωναν οι δυο οικογένειες, ογδόντα ενενήντα κιλά το έφταναν. Το φυλάγανε σ' ένα κλουβί από σανίδια, στημένο σε μια υπερυψωμένη ξύλινη βάση στην αυλή του παππού. Σαν γουρούνι που ήτανε έτρωγε φυσικά τα πάντα, γι' αυτό που τρελαινόταν όμως και τσαλαβουτούσε ασταμάτητα τη μουσούδα του, σπάνια λιχουδιά του λέει ο μπαμπάς, ήταν το καλαμποκόλευρο, εξαιρετικό παχυντικό για γουρούνια. Κάθε τόσο, ο παππούς Λουκάς έμπαινε σκυφτός στο κλουβί και μ' ένα λάστιχο καθάριζε τις βρομιές του. Αρχές της δεκαετίας του '50, ο μπαμπάς πολλές φορές προσπάθησε στα κρυφά να του ανοίξει την πόρτα, όμως αμπαρωμένος καλά ήταν ο θησαυρός των δυο γειτόνων, ένα σκoiνί λογάριαζε να του δέσει στον χοντρολαιμό του και να το βγάλει σουλάτσο στη γειτονιά. Απ' εκείνο το γουρούνι, απ' τα φαρονέφρια του, έφτιαχνε η γιαγιά τον παστουρμά. Γουρούνια, γαϊδούρια πια δεν είχε όταν πήγαινα εγώ στην αυλή, ούτε γάτες για τα ποντίκια, ούτε προφανώς ποντίκια. Μόνο κότες πρόλαβα.

Από ένα χωριό του Πόντου δίπλα στη Νικόπολη ήτανε η Μαρίκα. Αρραβωνιασμένη στα δεκάξι της μ' έναν συγχωριανό της δάσκαλο, που δούλευε στην Πόλη. Προτού ακόμα ξεσπάσει ο Μεγάλος Πόλεμος, ο δάσκαλος πεθαίνει από φυματίωση.

Στης Μαρίκας το σπίτι απέναντι, μια γειτόνισσα είχε έναν ανιψιό Γρηγόρη, παντρεμένο στη Νικόπολη. Η γυναίκα αυτουνού στη γέννα πάνω χάνεται, μαζί και το μωρό. Η γειτόνισσα κάνει το προξενιό με τη Μαρίκα, οι συμπέθεροι συμφωνούν, η Μαρίκα ντρέπεται. «Θα σε προσέξει ο άνθρωπος», λέει ο πατέρας της. Ο πατέρας της είναι παλαιστής, αλειμμένος λάδι κατεβαίνει σε αγώνες στη Μαύρη Θάλασσα και παίρνει νίκες. Η Μαρίκα με χαμηλωμένο το κεφάλι τον παίρνει.

Ο Γρηγόρης είναι αρχιμάστορας στα καπνά με Τούρκο αφεντικό. Ο αφεντικός του ανοίγει δουλειές σε Δράμα, Ξάνθη, Καβάλα, τον στέλνει από τον Πόντο υπεύθυνο στο υποκατάστημα της Καβάλας, σε κομβικό πόστο. Ο Γρηγόρης, απόφοιτος του ημιγυμνασίου Κερασούντας, μιλάει ελληνικά, τουρκικά, ποντιακά και λίγα εγγλέζικα, θεωρείται μορφωμένος. Είναι εργατικός και τίμιος.

«Θα πάω πρώτος να τακτοποιηθώ κι έρχεσαι εσύ μετά», της λέει, η Μαρίκα διστάζει, πώς τόσο μακριά απ' όλους στα ξένα να ζήσουν, η δουλειά του Γρηγόρη όμως είναι καλή και της δίνει υπόσχεση ότι, αν δεν της αρέσει εκεί, θα επιστρέψουν στον τόπο τους, ας κάνουν μια φορά ένα γερό κομπόδεμα κι άμα την πιάσει νοσταλγία και δεν αντέχει άλλο, θα

πει του αφεντικού του να τον γυρίσει πίσω, ο Τούρκος εύκολα δεν τον παρατάει, ο Γρηγόρης του φέρνει χρυσό.

Οι δουλειές του καπνέμπορου στην ανατολική Μακεδονία και Θράκη πάνε περίφημα, ο Γρηγόρης είναι πια εκεί ο γενικός του δερβέναγας. Σε κανένα χρόνο κάνει τα χαρτιά στη γυναίκα του να πάει να τον βρει στην Καβάλα. Λόγω μεταφοράς του κέντρου βάρους των επιχειρήσεων λίγο αργότερα στην περιοχή της Δράμας, μετακομίζουν εκεί. Με νερούλά δικό της η Μαρίκα, πλύστρες, μαγειρίσσα, δεξιώσεις, άμαξα, τίποτε δεν τους λείπει, σε δίπατο σπίτι εκλεκτικιστικού ρυθμού, ποιος πατριώτης πρόσφυγας το '20 και το '30 ζούσε έτσι; Γεννιούνται ο Φώτης, η Χρυσούλα, ο πόλεμος, η Φρόσω κι η Βιργινία.

Βιργινία έλεγαν τη μεγάλη αδερφή της Μαρίκας, τρεις αδερφούς και δυο αδερφές είχε η Μαρίκα. Αυτηνής της Βιργινίας ο άντρας, απ' την Κερασούντα η καταγωγή του, σκοτώθηκε στον Πόντο, τότε που τους παίρνανε μαζικά στα Τάγματα· έκανε μια στιγμή να βγει απ' τη γραμμή, ένας από μακριά με καλό σημάδι του την έφερε στο μέτωπο του γκιαούρη, κι η Βιργινία, αχ, η Βιργινίτσα με τα ευαίσθητα νεύρα, σάλεψε και πήγε κι από μοναχή της ρίχτηκε στη μαύρη τη θάλασσα της Κερασούντας. Ένα μικρό αγοράκι που είχανε -«Αλέξανδρος» το όνομά του-, μέχρι να ειδοποιηθούν οι συγγενείς στη Νικόπολη να το μαζέψουν, καταλήγει σε ορφανοτροφείο, στην αναμπουμπούλα πάνω της προσφυγιάς όλο μαζί το ορφανοτροφείο φορτώνεται σ' ένα αμερικάνικο πλοίο και

μ' αυτά και μ' αυτά το φέρνουν στην Ελλάδα. Πολλά από κείνα τα ορφανά αγόρια τα στέλνουν μετέπειτα σε στρατιωτικές σχολές, ο Αλέξανδρος γίνεται λοχαγός, η οικογένεια όμως έχει χάσει τα ίχνη του.

Παρακαλούνται όσοι γνωρίζουν διὰ τὰ ἐξῆς πρόσωπα νὰ εἰδοποιήσουν τὴν Ὑπηρεσίαν Ἀναζητήσεων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ ὁδός Γ' Σεπτεμβρίου 21.

Ἡ Μαρίκα ψάχνει. Ἐρυθρός Σταυρός, υπουργεία, σωματεία, τίποτε. Χρόνια μετὰ σε μια χοροσπερίδα τῆς Ἐνώσεως Κυριῶν καὶ Δεσποινίδων Δράμας συναντᾷ ἓναν αξιωματικό, πάνω στην κουβέντα τον ρωτᾷ για τον Αλέξανδρο, ὄνομα, ηλικία, καταγωγή, ἓνα κόκκινο σημάδι στο μάγουλο, ο τροχός τῆς τύχης που γυρνᾷ, ο αξιωματικός αὐτός γνωρίζει τον χαμένο τῆς ανιψιῆς, τῆς λέει πως στη Σχολή μοιράζονταν τον ἴδιο θάλαμο, ὅτι κάπου στην Ἡπειρο θα πρέπει νὰ βρίσκεται τώρα, ὅτι τὸ ἐπόμενο διάστημα εἶναι νὰ πάει κι αὐτός κατὰ σύμπτωση ἐκεῖ, ὅτι θα του δώσει τις συστάσεις, ἀλλά, κι αν ἀκόμα τελευταία στιγμή πάρει για αλλοῦ μετάθεση, τῆς υπόσχεται ὅτι σίγουρα θα φροντίσει με κάποιον τρόπο νὰ του στείλει εἰδοποίηση πως ἔχει συγγενεῖς στη Δράμα που τον ἀναζητοῦν, αὐτοὶ κι αὐτοί, ὁδός τᾶδε. Ξεσπάει ξανά ο πόλεμος, ξαναγυρνᾷ ο τροχός, ο αξιωματικός αὐτός σκοτώνεται στο ἀλβανικό μέτωπο, τὰ ἴχνη του Αλέξανδρου χάνονται για πάντα.

Παρακαλοῦνται ὅσοι γνωρίζουν διὰ τὰ ἑξῆς πρό-
σωπα νὰ εἰδοποιήσουν τὴν Ὑπηρεσίαν Ἀναζητή-
σεων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ ὁδὸς Γ΄
Σεπεμβρίου 21.

Αρχές του '40 –πολέμους κι ανακωχές δε γνωρίζει
η κακιά αρρώστια– ο Γρηγόρης πεθαίνει. Βιργινία
δύο, Φρόσω τεσσάρων, Χρυσούλα εννιά, Φώτης δε-
κατριών. Η Μαρίκα τυφλώνεται από γλαύκωμα, ο
οφθαλμίατρος στη Δράμα δεν έχει τα μέσα για να
τη θεραπεύσει.

Παρακαλοῦνται ὅσοι γνωρίζουν ... νὰ εἰδοποιή-
σουν ...

Πουλάνε ὅ,τι ἔχουν και δεν ἔχουν, νοικιάζουν στον
έναν και στον ἄλλον τον πάνω ὄροφο του σπιτιού,
στριμώχνονται ὅλοι κάτω. Ο Φώτης παρατάει το
σχολεῖο και ζητάει δουλειά στα καπνομάγαζα, κα-
νεῖς δεν τον παίρνει, παιδί εἶναι ἀκόμη, οὔτε καν
αυτοί που εἶχε στη δούλεψή του ο πατέρας του και
τώρα εἶναι μαστόροι, στη Δράμα κανεῖς. Ζητά βοή-
θεια ἀπὸ ἓναν ξάδερφο της μάνας του πρόσφυγα στην
Ἐάνθη, τον βάζει αυτός στα καπνά τα δικά τους ἐκεῖ,
τον ταΐζει, τον κοιμίζει σπῆτι του και κάθε βδομάδα
κρατάει το μεροκάματο του Φώτη για τα ὀρφανά της
τυφλῆς στη Δράμα.

Η ἄλλη ἀδερφή της Μαρίκας, η Ἀγγελικούλα,
μια φορά τον μήνα τους στέλνει με το τρένο ἀπὸ
την Ἐδεσσα ἓνα τσουβάλι ὄσπρια κι ἀλεσμένο στά-

ρι, στέλνει και σπέρτα και δαδί, κι έτσι μαζί με το νοίκι του πάνω ορόφου και το πενιχρό βδομαδιατικό του Φώτη, η Χρυσούλα, η Φρόσω κι η μικρή Βιργινία δε βγαίνουν στη ζητιανιά τραβώντας απ' το χέρι την αόμματη μάνα τους. Ο πόλεμος κι η Κατοχή τους παίρνει όπως όλους στο διάβα του, πρόσφυγες, γηγενείς και πρώην μετανάστες κυλάνε πια στο ίδιο ποτάμι. Η Αγγελικούλα αυτή, ήταν που πρώτη άνοιξε την πόρτα στο πατρικό τους έξω απ' τη Νικόπολη κι είδε φάτσα φόρα τον παλαιστή πατέρα της με τους τρεις γιους του να κρέμονται ανάποδα απ' το ταβάνι και τις γλώσσες τους πεταμένες στα σανίδια. Πήγε, λέει, κι ελαφρά κούνησε έναν.

«Και τώρα κατουράει πάνω της», είπε ο Δάνης. Άχρηστο πλέον της είναι το δοχείο.

Κι αυτοί που δε στήθηκαν δίπλα στο φέρετρο. Οι απόντες. Οι πιο πολλοί κλεισμένοι σε κάδρα πάνω σε ξεφλουδισμένους τοίχους. Κι ένας ακόμη.

Ατάιστο τον είχαν από προχθές. Κάτω στο υπόγειο (ημιυπόγειο) με τα μελίτσια. Άλλοτε τον έδεναν κι άλλοτε όχι. Όταν τον έλυναν εκείνος μούγκριζε. Δεμένος είχε μάθει και δεν έβγαζε άχνα, ένιωθε τότε ασφαλής. Μ' ένα σκοινί, καραβόσκοινο, απ' το ντιβάνι μέχρι την τουαλέτα. Ήξερε.

Το πιάτο του αναποδογυρισμένο, το 'χε γλείψει και το 'χε ξαναγλείψει. Ούτε χθες ούτε σήμερα άνοιξε η πόρτα για να 'ρθει το φαί του. Κουλουριασμέ-

νο στο στομάχι του το θειρό έκανε πως καταλάγιαζε για λίγο κι ύστερα πάλι με θυμό στα τέσσερα πόδια του συλωνόταν και με τα νύχια του ακονισμένα πάλευε να ξεσκίσει τα τοιχώματα απ' το στομάχι του, να φάει αν γίνεται κι απ' τους σοβάδες.

Στοιβαγμένα απέναντί του τα μελίσσια, τετράγωνα χρωματιστά κουτάκια, το ένα πάνω στο άλλο ίσαμε το ταβάνι, σβουμ σβουμ έκαναν. Πίσω του τα βάζα με το μέλι, στη σειρά τακτοποιημένα σε ράφια, στοιχισμένα με την ετικέτα τους μπροστά, πευκόμελο, ανθόμελο, πευκόμελο με ανθόμελο ανακατεμένο.

Απ' το στενό παράθυρο όταν ξημέρωνε, το φως έπεφτε πλάγια στα βάζα γεμίζοντας χρυσές ηλιαχτίδες το πάτωμα, που όλο έκανε να τις πιάσει κι όλο εκείνες μέσα απ' τα χέρια του γλίστραγαν. Τις μέρες με δυνατό ήλιο έπεφταν πάνω στο πρόσωπό του οι αχτίδες και τον στράβωναν. Καμία δυσaréσκεια δεν έδειχνε. Ήξερε να κλείνει τα μάτια κι όταν ο ήλιος άλλαζε θέση, να τ' ανοίγει ξανά.

Τώρα όμως η πείνα τού έκαιγε το στομάχι, το κεφάλι. Ολόκληρος καιγόταν. Τα μελίσσια απέναντι, τα βάζα πίσω, το πιάτο άδειο, το αριστερό του πόδι δεμένο. Αντάριασε το μάτι του. Με τα δόντια το σκοινί να κόψει. Σβουμ σβουμ οι μέλισσες στις κυφέλες τους, σβουμ σβουμ μες στο κεφάλι του. Με το κεφάλι τα βάζα να σπάσει, με τα πόδια τη στοίβα κουτιά να γκρεμίσει. Να βγουν οι μέλισσες να πέσουν πάνω του, να τον τσιμπήσουν να πρηστεί, να μην προλάβει μια χαψιά να τις κάνει, να πεταχτούν σπασμένα δόντια, να πεταχτεί αίμα απ' το κούτελο,

να μπουν τα δάχτυλα στο μέλι, με τις χούφτες κερί και μέλι το θεριό του να χορτάσει, να πάψει να μουγκρίζει, σπασμένα κομματάκια γυαλί στις ακτίνες του ήλιου να ιριδίσουν, να μην είναι μόνο χρυσές, να είναι και κόκκινες και μπλε και πράσινες, να κολάνε στο μέλι, να μη γλιστράνε άλλο στο πάτωμα. Λάμπρος. Του Σάββα και της Σωτηρίας. Ετών πενήντα τρία.

Ο ΠΑΠΑΓΑΛΟΣ

Αθήνα, Νοέμβρης 2003
Λευτέρης

Την πρώτη φορά που τσακωθήκαμε με τον Λευτέρη, δε σταθήκαμε ιδιαίτερα σ' αυτό. Είπαμε πως είναι φυσιολογικό καμιά φορά τα ζευγάρια να μαλώνουν μεταξύ τους. Όταν άρχισε ο ένας καβγάς μετά τον άλλον, πήγαινα και κλεινόμουν στο μπάνιο κι άφηνα τη βρύση να τρέχει, οι διπλανοί άκουγαν τη βρύση να τρέχει, κοίταζα βαθιά στον καθρέφτη, κολλούσα τη μύτη μου. Δεν έκλαιγα, κοίταζα. Η βρύση έτρεχε. Θυμόμουν μετά να κλειδώσω την πόρτα. Ξανακολλούσα τη μύτη μου.

Θεσσαλονίκη, Νοέμβρης 2005
Λευτέρης

«Δικό του είναι το θέμα», είπε η Μπασιάκου.
Η Μπασιάκου είναι ψυχίατρος. Μου παίρνει ογδόντα ευρώ την ώρα.

Θεσσαλονίκη, Νοέμβρης 1995
Τρίτο έτος, Στράτος

Στο πιο ψηλό ράφι της ντουλάπας το κράταγα διπλωμένο. Με τον λεκέ του στη μέση, αποπάνω άλλα σε-ντόνια καθαρά, για πάντα πια όλα (εκτός από αυτό) καθαρά. Δεν το έπλυνα, δεν το έκοψα, δεν το έκα-

Ξανανοίγει, άλλαξα πλευρό. Βρήκα μια σπανακόπιτα κι ένα γάλα κακάο στο τραπέζι της κουζίνας, όταν κατά το μεσημέρι σηκώθηκα. Τρώγεται και κρύα η σπανακόπιτα.

Ξάνθη, Νοέμβρης 1992
Πανελλήνιες, Στράτος

Δεν είχα χρήματα για ψυχιάτρους τότε.

[χαρτάκι διπλωμένο στα τέσσερα, χωμένο κάτω από το στρώμα μου]

Ο χωρισμός είναι χειρότερος από τον θάνατο. Στον θάνατο είναι όλα ασκίαστα, ισοπεδωμένα, πεντακάθαρα και γυαλιστερά. Γλιστράς πάνω στη λεία πλάκα του και πέφτεις. Κάθε φορά που πας να σηκωθείς, γλιστράς και πέφτεις. Το παίρνεις απόφαση. Στον χωρισμό ψάχνεις από κάπου να γαντζωθείς, να σηκωθείς και να συνεχίσεις. Από ένα τόσο δα κλαδάκι μπορείς να πιαστείς και να σκαρφαλώσεις, να πεις «Θα γυρίσω πίσω», να πεις «Ποτέ δε θα γυρίσω πίσω», ο χωρισμός αφήνει πίσω του εκκρεμότητες, δε σου γλιστράει μέσα από τα χέρια, όπως ο θάνατος. Σου βάζει ένα τραχύ σκοινί στα χέρια, ένα μαχαίρι, μια απόφαση.

Κάποιος θα πει πως δεν είναι αλήθεια, όμως έτσι έγιναν τα πράγματα και δε γίνεται να τα πω αλλιώς. Μέσα Νοέμβρη ήταν, το 'πα; Νοέμβρης του '92 στα βουνά της Ροδόπης, προτού ακόμη φτιάξουν το φράγμα στον Θησαυρό κι αλλάξει τελείως η ατμόσφαιρα στην περιοχή, όταν το κλίμα στην πόλη ήταν ακόμη ξηρό κι ο αέρας ξύριζε αυτιά και μύτες. Με τα σεντόνια και τις κουβέρτες όπως όπως διπλωμένα σ' έναν μεγάλο σάκο ανεβήκαμε στο μηχανάκι, είχαν μια αγροικία στα κατσάβραχα, από ένα δεύτερο εξ αδιαιρέτου οι γονείς του.

Φύσαγε, αραιά και πού έριχνε κι από καμιά χοντρή σταγόνα, σταματούσε κι ύστερα πάλι, δεν άνοιγαν οι ουρανοί να κάνουν μπόρα. Ένα σοβαντισμένο δωμάτιο όλο κι όλο μ' ένα ράντσο εκστρατείας στη μέση κι ένα παλιό πικάπ στο πάτωμα, μπορεί και χαλασμένο, δεν επιχειρήσαμε ποτέ να του βάλουμε δίσκο. Στηριγμένα στον έναν τοίχο εργαλεία, φυτάρια, τσάπες και τσουγκράνες, στον άλλο παλιά κάδρα ορθογώνια, γυρισμένα ανάποδα, τυλιγμένα σε νάιλον.

Για να φτάσεις στον οικίσκο, δεν είχε δρόμο. Μετά την ανηφόρα της δημοσιάς, σκαμπανεβάζοντας έπρεπε να κατέβεις μια πλαγιά γεμάτη πέτρες κι αγκαθωτούς θάμνους, ακουμπούσαν τα πόδια μας στα κλαριά τους καθώς περνούσαμε, αν ήταν καλοκαίρι θα μας γέμιζαν γρατζουνιές, μες στα σκοτάδια, με το φως από το μηχανάκι μόνο να τρεμποαίζει, μετά ούτε αυτό, η μηχανή έσβηνε, παλαντζάραμε λόγω του σάκου μια αποδώ μια αποκεί, μαζεύονταν